

харчових покидьків, переважно з кісток спожитих риб, мушлів тощо.⁷¹ Кераміка ямково-гребінчастого стилю стала основою слов'янського стилю кераміки.

Єдність балто-білорусько-українська не була тривка. Вона розпалася на три комплекси. Але на Україні від цієї групи почалася Трипільська культура, найцікавіша в її історії.⁷²

ТРИПІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА

Кінець неоліту на всій території України характеризується надзвичайно багатою, блискучою культурою хліборобів.

Перші знахідки цієї культури було зроблено відомим київським археологом В. Хвойкою на початку ХХ ст. в селі Трипільлі, недалеко від Києва. Назва «Трипільська культура» залишилася до наших часів за цією культурою, не зважаючи на те, що межі її поширюються, за сучасними дослідженнями, від Слобідської України до Словаччини, від Чернігівщини до Чорного моря та Балканського півострова.

На всій території України, починаючи від VI тисячоліття до I тисячоліття перед Р. Х., утворилася культура, яка на всьому своєму протязі мала цілком виразні риси. Людність мешкала великими селами на берегах річок. У цих селах були хати прямокутної форми. Чотирихилий дах спирався на стовпи. Стіни дерев'яні, обмащені з обох боків глиною. Підлогу робили з дерев'яних плах, складених помостом, обмазаних глиною, іноді обпаленою. Розміри цих будівель були різні — від 6 до 150 кв. метрів. Стіни бували розписані.

Житла будували залежно від місцевих умов: де був ліс — з плах, обмазаних глиною, де бракувало лісу — з глиняних вальків або т. зв. саману. На Одещині — з каменю-вапняку. Житла були здебільшого багатокамерні. У Халеп'ї, наприклад, переважали чотирикімнатні. Нерідко вони були розписані темночервоними фарбами. Крім багатьох селищ, розкопаних на Україні, знайдено кілька глиняних моделей, так званих «хаток» (Сушківці, Володимирівка, Попудні), які доповнюють уявлення про ці будівлі. Вони мали всередині грубу, лави. Плян хаток нагадує пізніші українські хати, так само, як нагадує їх самий характер будови: дерев'яні, обмащені глиною, стіни.

Крім житлових будинків, у селах були будівлі ритуального призначення: так звані «точки», «майданчики». Підлога була обма-

⁷¹ С. М. ВІВКОВ та І. Г. ШОВКОПЛЯС. Гребінчаста кераміка. Нариси з стародавньої історії УРСР, стор. 48.

⁷² П. П. КУРІННИЙ. Там же, стор. 10-11.

щена випаленою глиною. На них знаходять обпалені кістки, різні глиняні фігурки тварин, жінок, посуд.

Населення Трипільської культури було хліборобське. Воно мало сільське господарство на розмірно високому рівні. Збереглося багато кам'яних серпів з дерев'яними держаками. Багато зернотерок — кам'яних куль, якими розтирали зерно. Були сохи, до яких впрягали пару волів. Сіяли пшеницю, жито, проso, аніс, ячмінь. Було поширене скотарство. Серед фігурок тварин бачимо корову, вівцю, свиню, коня.

В трипільських знахідках зустрічають кам'яні знаряддя високої техніки: добре обглажені, вишліфовані, просвердлені сокири, долота, ножі, серпи.

Головною прикметою Трипільської культури було ганчарство. В знахідках цієї культури багато різноманітного посуду, який вражає багатством форм, орнаменту. Щодо техніки, то в трипільському посуді різко вирізняються дві: одні вироби — з товстими стінками, грубими, інші — з прекрасно виробленої глини, з тонкими стінками, добре випалені, високої досконалості. Всі вони були зроблені без ганчарного круга, вироблені руками. Асортимент посуду надзвичайно багатий. Там зустрічаються величезні глеки і малесенькі глечики-іграшки. Найтиповіші для цієї культури глечики нагадують формою грушу, потім — глечики з вузьким горлом та дінцем і гострими боками. Типовий посуд у формі шоломів. Зустрічаються подвійні «біноклюваті» глечики, що нагадують українські подвійні глечики, з яких влітку селяни носять на поле обід.

Цікавий орнамент на них. Тут зустрічається врізаний орнамент, наведений гребінцем з кількома зубами, здебільшого у формі спіралі. Переважає розписний орнамент, завдяки чому деякі дослідники саму культуру називали культурою «мальованої» кераміки.⁷³ Тло посуду було переважно ясножовте, розпис наведено однією фарбою — гнідопурпуровою. Тут домінує спіраля, стилізовані рослини, часто зустрічаються стилізовані фігурки тварин та людини.

Дуже цікаві інші керамічні вироби: фігурки різних тварин і зокрема — фігурки жінки. Вони не однакові. Були стилізовані фігурки без ніг — вони закінчувалися клином. Ці клини встромлювалися в якийсь п'єдестал. Особливо цікаві голівки цих жінок: вони нагадують голову сови і зроблені наче щипкою.

Другий тип фігурок — більш реалістична жіноча фігура, вже з позначеними, але не до кінця доведеними ногами.

Третій тип — фігура сидячої жінки. Призначені вони були для ритуальної мети: були зв'язані з культом жінки.

⁷³ В. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ. Формация..., стор. 27-31; 40-43.

Треба згадати ще один цікавий деталь: голови биків з розлогими рогами. Такі голови прикрашують посуд.

Великим досягненням Трипільської культури було ткацтво.⁷⁴

У пізніших знахідках Трипільської культури вже з'являється мідь, яку імпортовано було з Малої Азії та Семигорода (Київ, Верем'я). Зустрічалось й срібло (Ковалівці).

Взагалі Трипільська культура за пізніших часів мала широкі зв'язки з Малою Азією (с. Усатово), Тесалією (с. Серезліївка), Семигородом (Верем'я, Борисівка), з середньою Вислою (Більче Золоте), Кавказом (Уль), можливо — з Кіпром.⁷⁵

Дуже важливі речі, які свідчать про релігійні уявлення: вотивні фігурки, голова бика, грифони, а головне — жіночі статуетки, зображення богині-матері, діви-лева і т. д. Усе це свідчить про матриархат трипільців.

Так територія України ще за часів неоліту була поєднана з могутньою, видатною культурою. З другого боку, цікаво те, що ця культура пов'язана з іншими блискучими культурами Східної Європи та Західної Азії, і вона входить як ланка до того ланцюга, який зв'язує в єдине ціле тодішній культурний світ.

Більш 6 000 років до наших часів на берегах Егейського моря, Малої Азії, на островах Егейського моря, на півдні Балканського півострова — взагалі у східній частині Середземного моря — на захід, до берегів Іспанії постала одна з наймогутніших культур тодішнього світу. Вона яскраво виявлена була в знахідках в Орхомені, Мікенах — на території пізньої Греції, у Трої, (пізніше Гісарлик) в М. Азії, на островах Криті, Кіпрі. Ця культура має назву Крито-Мікенської або Егейської.

Розквіт її припадає на II тисячоліття до нашої ери. Від неї залишились рештки колосальних споруд: міських мурів, фортець, палаців. Деякі з них були побудовані з величезних каменів. У палацах Кноса, Тиринта було сотні кімнат, величезні зали, бібліотеки. Стіни були прикрашені різнокольоровим каменем — ляпис-блакитом, малахітом, мармуром. На стінах були чудесні розписи-фрески, на яких відображено тодішній побут: сцени полювання, жертвування, танки, різні гри, розваги.

⁷⁴ Р. ШТЕРН. Доисторическая культура на юге России. «Труды XIII Археол. Съезда», М., 1907, т. I. — В. ХВОЙКА. Древние обитатели среднего Поднепровья. К., 1913. — В. М. ЩЕРВАКІВСЬКИЙ. Мальована кераміка на Полтавщині. «Науковий збірник Українського Вільного Університету в Празі». Том I, Прага, 1923. — Трипільська культура на Україні, т. I, К., 1926. (Статті П. П. Курінний, В. Є. Козловської, М. Ю. Макаренка, Л. Х. Чикаленка та ін.) — Т. С. ПАСЕК, В. БЕЗВЕНГЛІНСКИЙ. Новые открытия трипольской экспедиции 1939. «Вестник древней истории», 1939, т. IV. — Трипільська культура. К., 1940. (Статті Т. Пасек, О. Кульської, Є. Кричевського тощо).

⁷⁵ В. М. ЩЕРВАКІВСЬКИЙ. Кам'яна доба, стор. 55-66. — П. П. КУРІННИЙ. Там же, стор. 13. — А. Л. МОНГАЙТ. Там же, стор. 100-112.

Егейська або, як її спершу називали «мікенська» культура характеризується високоякісними керамічними виробами, посудом, який нагадує трипільський, статуетками жінок із совоподібними обличчями, властивими Трипільській культурі. В орнаментациї зустрічаються часто голови биків з розлогими рогами — подібні до трипільських. Егейська культура була зв'язана з усіма сусідніми країнами: з Єгиптом, Вавилоном, Хеттами.

Виявляється, що Трипільська культура була пов'язана з цією величезною своїм значенням в історії людства, першою європейською і в той же час світовою культурою.

Відкриття й вивчення Трипільської культури викликало багато гіпотез щодо її походження та характеру. Професор Штерн назвав цю культуру «до-мікенською» і вважав, що вона старша, ніж Мікенська або Егейська культура. Пересуваючись до Геллади, вона, мовляв, підсилила основи Егейської культури.

Проф. Х. Вовк, В. Щербаківський,⁷⁶ О. Менгін виводили її з Месопотамії.

Нові дослідження показують, що ці культури чужі одна одній, а хронологічно Трипільська культура не молодша від них. Проф. П. П. Курінний пише, що «чим більше ми заглиблюємось в дослідження над Трипільською культурою, тим більше виявляється ниток, які сполучають цю культуру з культурою Еллади. Будівлі типу мегарона — тут і там, культ матері й мужа-пастуха, спільність керамічних форм, мітологій, пластичних і орнаментальних мотивів — пояснюють ці генетичні зв'язки».⁷⁷

П. П. Курінний зазначає, що «найстарші фази поширені на Наддніпрянщині, а пізніші мають сполучення з культурами Дунаю, Балканів, Малої Азії та Кавказу, показуючи тим напрям ширення впливу цієї культури з півночі — з України — на південь у період 1500-1000 рр. перед нашою ерою, себто в час легендарного пересування племен Геллади». Отже, Трипільська культура на Україні, запліднивши своїми впливами сусідні й далекі від неї периферії, спричинилася частково також до зародження античного мистецтва.⁷⁸

На Україні Трипільська культура збереглась у пережитках і залишила по собі виразні сліди. Український народ зберіг свою етнічну спорідненість із старожитньою людністю Пра-України. До останніх часів сільські жінки й молодиці розмальовують хати, комини, печі тощо. У килимарстві, ганчарстві, дереворізьбі, вишивках, писанках — дуже багато геометричних та рослинних орнаментів (званих по-народному циганською вулицею, безконечником,

⁷⁶ В. М. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ. Формация..., стор. 29.

⁷⁷ П. П. КУРІННИЙ. Там же, стор 18-19.

⁷⁸ П. П. КУРІННИЙ. Трипільська культура на Україні. «Арка», ч. I, Мюнхен, 1947.

кривулькою, кучериками, троечками, гачками тощо), які виразно нагадують орнамент палеолітичної та неолітичної діб на Україні. На Лемківщині, наприклад, ще й до цього часу зберігся спосіб розмальовувати хати (рівнобіжно до покладеного в стінах дерева з горизонтальними смугами, що сягає, очевидно, до дуже давніх часів).⁷⁹

Згодом неоліт України характеризується низкою різних культур, пов'язаних з певними територіями, які мали свої властиві прикмети в кераміці, різних знаряддях. Так, на Полтавщині жило населення, яке залишило «гребінцеву» кераміку, на Волині та в Галичині утворилася «надбузька» культура, на Закарпатті — носії «буківської» культури тощо, в надчорноморських степах — «ямна» культура, і ця назва походить від звичаю ховати небіжчиків в ямах. Одночасно, наприкінці III тисячоліття до Р. Х., з'явилися носії «лінійно-стрічкової» кераміки, пов'язаної з Мізинською та Трипільською культурою. Ця культура цікава тим, що зв'язує неоліт Волині та Галичини з центральною Європою: Моравією, Угорщиною, Німеччиною.⁸⁰

Добу неоліту і, зокрема, Трипільську культуру новіші дослідники пов'язують з українським народом. В. М. Щербаківський писав, що жадного переселення слов'ян не було. Слов'яни-українці жили в Україні від доби неоліту.⁸¹ «Гадаємо, що історія України починається з палеоліту... що всі послідовні великі культури на Україні являють собою етапи, щаблі формування та розвитку українського народу аж до нинішнього часу. Вивчення всієї історії в цілому, в комплексі умов географічних, економічних та епізодичних дає правдиве розуміння минулого, а разом з тим указує дальший шлях нашого народу.»⁸²

З усього, що подано вище, можна зробити висновки, пише В. В. Мавродін, мовляв, український народ був автохтоном на тій території, де застала його історія. Антропологи встановили, що на території історичного слов'янства за перших віків нашої ери були в основному поширені ті самі європеїдні расові типи, як і за епохи пізнього неоліту.⁸³

⁷⁹ О. ПОВСТЕНКО. Історія українського мистецтва. Нюрнберг-Фюрт, 1948, ч. I, стор. 18.

⁸⁰ В. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ. Формация..., стор. 44-48. — Я. ПАСТЕРНАК. До проблеми поширення й хронології лінійно-стрічкової кераміки в Європі. Аугсбург, 1948.

⁸¹ В. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ. Концепція М. С. Грушевського про походження українського народу в світлі палеонтології. Прага, «Праці Укр. Іст.-Філол. Т-ва», т. III, 1940. — Його ж: Формация..., Прага, 1941.

⁸² М. О. МІЛЛЕР. Студії з ранньої історії Приозів'я. Український Морський Інститут, Женева, 1946, стор. 15.

⁸³ В. В. МАВРОДІН. Нариси з історії СРСР. К., 1958, стор. 7.